

Posudek disertační práce Mgr. Jana Chromého Teorie psaného jazyka

Práci lze charakterizovat jako soubor studií majících především povahu metodologickou a teoreticko-kritickou. Autor nejprve formuluje své pojetí lingvistiky jako vědy, následuje studie zabývající se ontologicko-gnoseologickými otázkami konceptu „jazyk“. Po této teoretické přípravě přichází jádro disertace diskutující pojem psaného jazyka jako konstrukt založeného jednak spekulativně, jednak empiricky. Zvláštní pozornost je věnována hodnocení teorií psaného jazyka v „tradiční české lingvistice“, dále pak rozlišení přístupů postulujících psaný jazyk spekulativně nebo spíše spekulativně a empiricky nebo spíše empiricky. Dostatečná pozornost je věnována otázce, zda je psaná a mluvená komunikace založena na jednom nebo dvou „jazycích“ a otázce tzv. rovnoprávnosti/nerovnoprávnosti psaného a mluveného jazyka. V těchto souvislostech se pak a. zabývá pojmy, jako je gramotnost v klasickém smyslu slova, konceptem textu se zřetelem k psanému jazyku, procesem psaní, opět s akcentem na metodologické difference v přístupech. Další část práce je věnována vztahu problematiky psaného jazyka a stylistických přístupů k problematice psaného jazyka zvláště v české tradici. Soustředně je věnována pozornost stylotvorným faktorům v jejich dosavadním vývoji i z hlediska případného vývoje dalšího. Stejně tak se a. zabývá protikladem připravenosti a nepřipravenosti v psané produkci ze zorného úhlu určitého experimentu. Na závěr je připojena studie o synestézii, která nalézá své místo v disertaci na základě toho, že synestetické mechanismy jsou začasto pozorovány na relacích, kde inducerem je grafém, popř. fóném.

Autor podrobuje náročné kritické analýze určité soubory významných prací, přičemž nesměruje k pokusu o objektivizující popis vývoje příslušných konceptů. Někdy – jako např. ve výkladech povahy lingvistiky jako vědy – se soustředí na inspirační a kritickou analýzu více méně jedné autority (Ingve), jindy – např. ve výkladech Konstrukce jazyka v tradiční české lingvistice nebo v části věnované stylistickým faktorům - se výběr a uspořádání hodnocených prací blíží již ke zmíněné rekonstrukci vývojových tendencí dané problematiky. Jednotlivé části jsou uzavřeny Závěry nebo jinak nadepsanou shrnující kapitolou. Zejména tyto kapitoly umožňují charakterizovat doktorandovy teoretické pozice.

Základním principem mu je primárnost komunikace, korektiv spočívající v principu falzifikace teorie a koncept tzv. přirozenosti systému. Pokud jde o vztah psaného a mluveného jazyka, je pro něho klíčová idea „rovnoprávnosti“, která však nemusí platit zcela univerzálně, v opoře o koncept přirozeného

systemu zaujímá centristické stanovisko k otázce oddělenosti, či neoddělenosti „obou“ jazyků. Snaha rozlišit neempirické a empirické způsoby zkoumání psaného jazyka nemůže být zcela úspěšná, neboť při kritické analýze empirických přístupů „byla vidět bezprostřední souvislost s tezemi, s nimiž jsme se setkávali v kapitole o neempirických zkoumáních“. Korpusové a kvantitativní výzkumy mohou významně přispět k pokroku v oblasti škálového výkladu vztahů mezi psaností a mluveností.

Při kritické analýze dosavadního vývoje myšlení o stylotvorných faktorech v české a slovenské lingvistice dospívá k závěru, že v dostupných pojetích nebyl sledován samotný proces jejich vznikání, neboť jsou vyvozovány ex-post, tedy z textu jako rezultátu. Není také jasné, na co jednotlivé faktory při produkci textu působí a jakou silou. Komplexní stylotvorné faktory lze rozdělit na dílčí, z hlediska procesuality často i protichůdné.

V celkových závěrech a. konstatuje, že chtěl „identifikovat principy a základní aspekty možné budoucí teorie psaného jazyka a kriticky analyzovat dosavadní přístupy k věci“. Tato budoucí teorie by měla být založena na principu primárnosti komunikace, principu přirozenosti systému a principu falzifikace. Východisko je třeba spatřovat v empirických výzkumech, především v těch, které jsou založeny na modelování procesu psaní a přihlížejí k „jazykovým“ a nejazykovým“ aspektům komunikace. Soudí, že je možné v procesech experimentálního zkoumání stylotvorných faktorů spojit intuitivně založené představy s novějšími výzkumnými postupy. „Nová, ucelená teorie je v tuto chvíli v nedohlednu“.

Dále považuji za užitečné položit některé otázky a připomínky:

1. V předcházejícím odstavci jsou stanoveny principy, na nichž by měla být založena budoucí teorie psaného jazyka: jestliže princip primárnosti komunikace a princip falzifikace jsou v současnosti - alespoň proklamativně – všeobecně uznávány, je třeba věnovat pozornost principu přirozenosti systému, viz především 1.2, s. 11 a 12. Navíc tento převzatý princip (Ashby, 1965) je teorémem, který pomáhá integrovat jednotlivá témata práce. Nejde v něm však o nic jiného, než o projev dialektiky modelu a originálu, rozlišení objektu a předmětu, což jsou vše důsledky toho, že intence, badatelský záměr, zorný úhel ovlivňuje pojetí objektu a z podstaty věci vylučuje důsledný empirismus, neboť při selektivní formulaci objektu je vždy přítomna nějaká „předem daná neempirická“ teorie. Není tedy inovativní charakter přirozeného systému v práci přeceněn?
2. Hledat novou teorii psaného *jazyka* vlastně znamená zachovávat závislost na hypostaticky spekulativním stanovení konceptu jazyka v instrumentalistickém pojetí, ať již pak budeme chápat vztah psaného a

mluveného jazyka jakkoli. Ve skutečnosti by mělo jít o systematické zkoumání *procesu psaní* chápaného jako komunikativní interakce v kontextu interdisciplinárních souvislostí, které jsou v důsledku dynamiky mediačních komunikačních technologií stále více nezbytné. Právě proto dnes již není tradiční protiklad psaného a mluveného jazyka jádrem výzkumu verbální komunikace jako takové. A to se již všeobecně děje, domnívám se, nikoli v tradičních teoriích funkční diferenciaci národního jazyka nebo v tradiční stylistice, ale v teoriích komunikace, v teoriích textu, v analýzách diskurzu, v procesuálních a emergenčních modelech atd. Jde tedy o to, pokusit se o nesnadnou syntézu právě těchto všech poznatků.

3. Autor signalizuje, že kritické analýze podrobuje práce vybrané, ale přesto bych uvítal více zřetelů např. k Chloupkově monografii *Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti*, Brno 1986, která představuje úsilí o syntézu tradičního stylistického myšlení a myšlení komunikačně orientovaného, pozornost k pracím Müllerové a Nekvapila o pauzách apod.

Závěrem konstatuji: disertace Mgr. J. Chromého má charakter teoreticko-metodologických zkoumání, jejichž těžiště a přínos spatřuji především v náročných kritických a komparativních analýzách vybraných textů. Autor prokázal velmi dobré předpoklady pro teoretickou práci, doporučuji proto tuto disertaci k obhajobě a po jejím úspěšném průběhu navrhuji udělení hodnosti Ph.D.

Prof.PhDr. J. Kořenský, DrSc.